मुग्धः, त्रि, (मुह्+कर्त्तरि क्तः।) मूढ़ः। (यथा, ऋग्वेदे। ५। ४०। ५।
"अक्षेत्रविद् यथा मुग्धो भुवनान्यदीधयुः॥")
सुन्दरः। इति विश्वः॥ (यथा, मेघदूते। १४।
"दृष्टोत्साहश्चकितचकितं मुग्धसिद्धाङ्गनाभिः॥")

मुग्धबोधं, क्ली, (मुग्धः सुन्दरः बोधः ज्ञानं पदपदार्थानां भवत्यस्मात्। यद्वा, मुग्धान् मूढ़ान् अल्पबुद्धीन् जनान् बोधयतीति। मुग्धबोधम्। इति दुर्गादासः। मुग्ध+बुध्+"कर्म्मण्यण्। ३। २। १। इति अण्।) वोपदेवकृतव्याकरणविशेषः। यथास्याद्यश्लोकः।
"मुकुन्दं सच्चिदानन्दं प्रणिपत्य प्रणीयते।
मुग्धबोधं व्याकरणं परोपकृतये मया॥"

मुग्धा, स्त्री, (मुग्ध+टाप्।) नायिकाविशेषः। (सा च नायिका स्वीयापरकीयाभेदेन द्विविधा।) तत्र स्वीयापि त्रिविधा। मुग्धा मध्या प्रगल्भा च। तत्राङ्कुरितयौवना मुग्धा। सा च ज्ञातयौवना अज्ञातयौवना च। सैव क्रमशो लज्जाभयपराधीनरतिर्नवोढ़ा। सैव जातप्रश्रया विश्रब्धनवोढ़ा। अस्याश्चेष्टा क्रिया मनोहरा। कोपे मार्द्दवं नवविभूषणे समीहा च॥ मुग्धा यथा।
"आज्ञप्तं किल कामदेवधरणीपालेन काले शुभे
वस्तुं वास्तुविधिं विधास्यति तनौ तारुण्यमेणीदृशः।
दृष्ट्या खञ्जनचातुरी मुखरुचा सौधाकरी माधुरी
वाचा किञ्च सुधासमुद्रलहरी लावण्यमामन्त्र्यते॥"*॥
अज्ञातयौवना यथा,—
"नीरात्तीरमुपागता श्रवणयोः सीम्नि स्फुरन्नेत्रयोः
श्रोत्रे लग्नमिदं किमुत्पलमिति ज्ञातुं करं न्यस्यति।
शैवालाङ्कुरशङ्कया शशिमुखी रोमावलीं प्रोञ्छति
श्रान्तास्मीति मुहुः सखीमविदितश्रोणीभरा पृच्छति॥"
ज्ञातयौवना यथा,—
"स्वयम्भूः शम्भुरम्भोजलोचने त्वत्पयोधरः।
नखेन कस्य धन्यस्य चन्द्रचूड़ो भविष्यति॥"
नवोढ़ा यथा,—
"हस्ते धृतापि शयने विनिवेशितापि
क्रोड़े कृतापि यतते बहिरेव गन्तुम्।
जानीमहे नववधूरथ तस्य वश्या
यः पारदं स्थिरयितुं क्षमते करेण॥"
द्वितीया यथा,—
"बलान्नीता पार्श्वं मुखमनुमुखं नैव कुरुते
धुनाना मूर्द्धानं क्षिपति वदनं चुम्बनविधौ।
हृदि न्यस्तं हस्तं क्षिपति गमनारोपितमना
नवोढ़ा वोढ़ारं रमयति च सन्तापयति च॥"
विश्रब्धनवोढ़ा यथा,—
"दरमुकुलितनेत्रपालिनीवी-
नियमितबाहुकृतोरुयुग्मबन्धम्।
करकलितकुचस्थलं नवोढ़ा
स्वपिति समीपमुपेत्य कस्य यूनः॥"
इति रसमञ्जरी॥

मुच इ ङ } कल्कने। दम्भे। शाठ्ये। इति कवि-
मुच ङ } कल्पद्रुमः॥ (भ्वा०-आत्म०-अक०-सेट्।) द्वौ पञ्चमस्वरिणौ। इ मुच्यते। ङ मुच्यते ङ मोचते। इति दुर्गादासः॥

मुच ऌ श प ञ औ मोक्षे। इति कविकल्पद्रुमः॥ (तुदा०-उभ०-सक०-बन्धनरहितीभावे अक०-अनिट्।) मोक्षस्त्यागः। ऌ अमुचत्। श प ञ मुञ्चति मुञ्चते धनं दाता। बन्धनरहितीभावे अकर्म्मकोऽयम्। आलानान्मुक्तो गजः कर्त्तरि क्तः। एवं पापान्मुक्त इत्यादौ पापबन्धनान्मुक्त इत्यर्थः। इति दुर्गादासः॥

मुच क मोक्षे। इति कविकल्पद्रुमः॥ (चुरा०-पर०-सक०-सेट्।) क मोचयति। मोक्षस्त्यागः। इति दुर्गादासः॥

मुचिरः, त्रि, (मुञ्चति धनादिकं ददातीति। मुच्+"इषिमदिमुदिखिदिच्छिदिभिदिमन्दिचन्दितिमिमिहिमुहिमुचीति।" उणा० १। ५२। इति किरच्।) दाता। इति त्रिकाण्डशेषः॥

मुचिरः, पुं, (मुच्+किरच्।) धर्म्मः। वायुः। देवता। इति संक्षिप्तसारोणादिवृत्तिः॥

मुचुकुन्दः, पुं, (मुच्+बाहुलकात् कुः। मुचुः कुन्द इवेति। राजदन्तादित्वात् पूर्व्वनिपातः।) पुष्पवृक्षविशेषः। मेकचन्द इति हिन्दी भाषा। (यथा, राजेन्द्रकर्णपूरे। १०।
"आनन्दं मुचुकुन्दकन्दलि! भज स्वस्थासि वासन्तिके!।")
तत्पर्य्यायः। छत्रवृक्षः २ चित्रकः ३ प्रतिविष्णुकः ४। इति भावप्रकाशः॥ बहुपुत्रः ५ सुदलः ६ हरिवल्लभः ७ सुपुष्पः ८ अर्घ्यार्हः ९ लक्षणकः १० रक्तप्रस्रवः ११। अस्य गुणाः। कटुत्वम्। तिक्तत्वम्। कफवातनाशित्वम्। कण्ठकरत्वम्। त्वग्दोषशोफशमनत्वम्। जीर्णज्वरविनाशनत्वञ्च। इति राजनिर्घण्टः॥ शिरःपीड़ापित्तास्रविषनाशित्वम्। इति भावप्रकाशः॥*॥ मान्धातृराजपुत्रः। इति श्रीभागवतम्। ९। ७। ३८।
(यथा च देवीभागवते। ७। १०। ४।
"तस्यामुत्पादयामास मान्धाता द्वौ सुतौ नृप!।
पुरुकुत्सं सुविख्यातं मुचुकुन्दं तथापरम्॥")

मुचुटी, स्त्री, अङ्गुलिमोटनम्। आङ्गुलमट्कान इति भाषा। यथा,—
"मुचुटी मुकुटी चैव भवेदङ्गुलिमोटने।"
इति शब्दरत्नावली॥
मुष्टिः। मुठा इति भाषा। यथा,—
"सम्पिण्डिताङ्गुलिः पाणिर्मुष्टिर्मुस्तु मुचुट्यपि।"
इति हेमचन्द्रः। ३। २६१॥

मुज इ क } मृजाध्वन्योः। इति कविकल्पद्रुमः॥
मुज क } (चुरा०-पर०-मार्ज्जने सक०-ध्वनौ अक०-सेट्।) द्वौ पञ्चमस्वरिणौ। इ क मुञ्जयति। क मोजयति। इति दुर्गादासः॥

मुञ्चकः, पुं, (मुचिङ+ण्वुल्।) मुष्ककवृक्षः। इति राजनिर्घण्टः॥

मुञ्जः, पुं, (मुञ्ज्यते मृज्यते अनेन। मुञ्ज+करणे अच्।) तृणविशेषः। मुँज इति भाषा॥ (यथा, पञ्चदश्याम्। १। ४२।
"यथा मुञ्जादीषिकैवमात्मा युक्त्या समुद्धृतः।
शरीरत्रितयाद्धीरैः परं ब्रह्मैव जायते॥")
तत्पर्य्यायः। मौञ्जीतृणाख्यः २ ब्राह्मण्यः ३ तेजनाह्वयः ४ वाणीरकः ५ मुञ्जनकः ६ शीरी ७ दर्भाह्वयः ८ दूरमूलः ९ दृढ़तृणः १० दृढ़मूलः ११ बहुप्रजः १२ रञ्जनः १३ शत्रुभङ्गः १४। अस्य गुणाः। मधुरत्वम्। शीतत्वम्। कफपित्तजदोषनाशित्वम्। ग्रहरक्षासु दीक्षासु च पावनत्वम्। भूतनाशित्वञ्च। इति राजनिर्घण्टः॥ अपि च।
"मुञ्जो मुञ्जातको बाणः स्थूलदर्भः सुमेधसः।
मुञ्जद्वयन्तु मधुरं तुवरं शिशिरं तथा॥
दाहतृष्णाविसर्पास्रमूत्रवस्त्यक्षिरोगजित्।
दोषत्रयहरं वृष्यं मेखलासूपयुज्यते॥"
इति भावप्रकाशः॥
शरः। इति रत्नमाला। उपनयनकाले मुञ्जमेखलाधारणविधिर्यथा। अथैनं माणवकमाचार्य्यस्त्रिःप्रदक्षिणं त्रिवृतं मुञ्जमेखलां परिधापयन् मन्त्रद्वयं वाचयति। इति भवदेवभट्टः॥

मुञ्जकेशी, [न्] पुं, (मुञ्जा इव केशाः सन्त्यस्य। इनिः।) विष्णुः। इति हेमचन्द्रः। २। १३१॥

मुञ्जरं, क्ली, (मुञ्ज्यते प्रक्षाल्यते इति। मुञ्ज+बाहुलकात् अरन्।) शालूकम्। इति शब्दमाला॥

मुञ्जातकः, पुं, (मुञ्जं अतति तत्सादृश्यं प्राप्नोतीति। अत+अच्। ततः स्वार्थे कन्।) पुष्पशाकभेदः। अस्य गुणाः। परं स्वादुत्वम्। वृष्यत्वम्। पित्तानिलापहत्वञ्च। इति राजवल्लभः॥ (यथा, सुश्रुते सूत्रस्थाने ३९ अध्याये।
"हस्तिकर्णमुञ्जातकलामज्जकप्रभृतीनि।")

मुट इ मर्द्दे। इति कविकल्पद्रुमः॥ (भ्वा०-पर०-सक०-सेट्।) पञ्चमस्वरी। इ मुण्ट्यते। मर्द्दो मर्द्दनम्। इति दुर्गादासः॥

मुट कि क्षुदि। इति कविकल्पद्रुमः॥ (चुरा० पक्षे भ्वा०-सक०-सेट्।) क्षुदि चूर्णीकरणे। कि मोटयति तण्डुलं शिला। यस्तु दुर्गञ्च मोटतीति हलायुधः॥

मुट शि आक्षेपे च। इति कविकल्पद्रुमः॥ (तुदा०-पर०-सक०-सेट्।) पवर्गशेषादिः। शि मुटति अमुटीत् मुमोट। चकारात् क्षुदि च। मुटति द्विषां दर्पं य इति हलायुधः। इति दुर्गादासः॥